[איריס הארגמן – צמח חודש שבט תשע"ז]

כתב: **שיר ורד**

במדור: צמח החודש העברי

תקציר: **איריס הארגמן** *Iris atropurpurea* הינו גיאופיט ממשפחת האיריסיים הגדל בקרקעות חוליות במישור החוף. **איריס הארגמן** נמנה על קבוצת איריסי ההיכל (אונקוציקלוס) והמין היחידי מביניהם ש"פלש אבולוציונית" למישור החוף של הלבנט והתאזרח בחבל הים תיכוני החופי.

==========

איריס הארגמן *Iris atropurpurea* הינו גיאופיט ממשפחת האיריסיים הגדל בקרקעות חוליות במישור החוף. **איריס הארגמן** נמנה על קבוצת איריסי ההיכל (אונקוציקלוס). קבוצה זו כוללת כשלושים מינים הגדלים באזור הסהר הפורה (בין ישראל להרי הקווקז) ומתאפיינים בעלים שטוחים, פרח יחיד וגדול על עמוד תפרחת גבוה (כ-30 ס"מ). בקבוצה זו טרם הסתיימה החלוקה למינים, וחלק מהמינים בקבוצה זו מכליאים ביניהם ויוצרים פרטים פוריים. חלוקת קבוצה זו למינים מתבססת על מאפיינים מורפולוגיים של הפרח, גובה הצמח וצורת העלים אך גם על פי אזור הגדילה. סמלה של החברה להגנת הטבע נבחר להיות ציור של צמח איריס מקבוצת איריסי ההיכל. איריסי ההיכל שימשו כמקור לעמודים מקושטים ברחבי העולם העתיק.

שם הסוג המדעי *Iris* לקוח מהמיתולוגיה היונית שבה אלת הקשת בענן נקראה iris, הקשר לצמח הוא כנראה קשור לכך שבחלק ניכר ממיני הסוג העלים קשתיים. בעברית נבחר השם **אירוס**, על שם צמח המוזכר במשנה, אך כפי הנראה איננו קשור לסוג זה. עקב מחלוקות בין החוקרים הכירה האקדמיה ללשון גם בשם **איריס** וגם בשם **אירוס**. שם המין בעברית ניתן על פי אחד הצבעים האופיינים לפרחי המין.

איריס הארגמן. צילם: שיר ורד ©
מימין – חלק מהעלים ישרים וחלקם בצורת חרמש, הפרח עטוף ע"י מתחל שנשאר גם לאחר נבילת הפרח והתחלת יצירת ההלקט.
משמאל – פרח "אלבינו", המפרשים צהובים, השפית צהובה ומנוקדת בכתמים כהים, המרכז הקטיפתי הכהה מצומצם

אבר האגירה של **איריס הארגמן** הוא קנה שורש מעובה המתפצל למספר שלוחות, ממנו יוצאים עלים שטוחים וזקופים הערוכים בשני טורים נגדיים, ישרים או כפופים כחרמש. עמוד הפריחה יוצא מבין שני טורי העלים ובראשו פרח יחיד. גובה עמוד הפריחה בערך כגובה העלים ומגיע ל 20 עד 40 ס"מ, ניצן הפרח עטוף במתחל ירוק הנושר לקראת הבשלת ההלקט. הפרח גדול (כ-8 ס"מ) צבעו הכללי כהה, לרוב בין ארגמן לחום, אך בחלק מהאוכלוסיות יש פרטי אלבינו בהם צבע הכותרת צהוב. לפרחים 6 עלי כותרת מהם 3 חיצוניים כפופים לאחור (שפית) ו-3 זקופים (מפרש). 3 השפיות מסודרות בצורה ראדיאלית עם זוית של 120 מעלות ביניהן, ואילו המפרשים ניצבים בין השפיות. במרכז החלק התחתון של השפיות יש כתם קטיפתי שחלקו התחתון צהוב וחלקו העליון שחור. כל עלה כותרת חיצוני (שפית) סגור מלמעלה ע"י עמוד העלי והאבקן שלו ונראה כמו פרח נפרד, בין השפית לעמוד העלי נמצאת מנהרת האבקה ובתוכה אבקן יחיד, מנהרת האבקה משמשת כאתר לינה לזכרי דבורים יחידאיות המשמשים גם כמאביקי הצמח.

איריס הארגמן. צילם: שיר ורד ©
מימין – הכותרת בצבע ארגמן נוטה לחום; במרכז – מבט על הכתם הקטיפתי השחור ובסיסו הצהוב, משמש כמנחת נחיתה לדבורים המגיעים ללינת לילה. בפרט השמאלי מופיע ניצן של פרח שני שלא התפתח; משמאל – מבט על על פרח, עמודי העלי (בצבע הבהיר יותר) מכסים את השפיות.
להגדלה – לחצו על התמונות

הפרי הלקט מוארך המחולק ל 3 מגורות ובהן עשרות זרעים. הצמח מתרבה הן מזרעים והן ברבייה וגטטיבית הנובעת מהסתעפות קני השורש.

איריס הארגמן. צילם: שיר ורד ©
מימין – קלון ובו עשרות פרטים שהתרבו וגטטיבית; במרכז – לבלוב עלים לאחר גשמי הסתיו, איריס הארגמן הינו בין הראשונים להוציא עלים לאחר היורה; משמאל – הלקט כמעט בשל
להגדלה – לחצו על התמונות

איריס הארגמן פורח כל שנה במהלך חודש שבט (חציו השני של ינואר ורוב חודש פברואר) והוא האיריס המקדים לפרוח מבין האיריסים מקבוצת איריסי ההיכל. ברוב השנים **איריס הארגמן** מתחיל את פריחתו בכל אתר בתאריך כמעט קבוע וזאת כנראה בגלל שברוב השנים ישנם גשמי סתיו הגורמים ללבלוב מוקדם של העלים ולאחר מכן ישנה תקופה של קרוב לחודשיים בהם הימים עדיין חמים ומאפשרים את התפתחות העלים ואיסוף מספיק מזון לצורך הפריחה ועשיית הפירות. אך השנה (תשע"ז 2016-2017) לא ירדו מספיק גשמי סתיו בחלק ניכר מאתרי פריחת **איריס הארגמן** ופריחתו צפויה להתחיל באיחור. לדוגמא בשמורת איריס הארגמן בנתניה פריחתו מתחילה בדרך כלל ב 18/1 או בסמוך לתאריך הזה. השנה, נבדקה אוכלוסית איריס הארגמן באתר זה שבוע לאחר מועד זה (25/1/17)

ולא רק שלא היה אף פרח פתוח או נבול, לא נראו כלל ניצני פריחה ופריחתו צפויה להתחיל לא לפני ה 5/2/17. סיום הפריחה של האיריסים משתנה משנה לשנה ולרוב הוא מושפע משרבי האביב המוקדמים. בחלק מהאוכלוסיות הפריחה נקטעת בעיצומה עקב אכילת הפרחים וניצניהם ע"י חיפושיות.

תחום אזור גדילתו של **איריס הארגמן** הוא בין עתלית בצפון לבין אשדוד בדרום בדרך כלל על חולות אך ניתן למוצאו גם על גבי קרקעות חמרה וכורכר. בעבר היה מין זה שכיח למדי, אך עקב התפתחות אזור מישור החוף והבניה הצפופה צומצם מספר האוכלוסיות שלו, בגלל יופיו והיותו מין נדיר אנדמי ומוגן, הוכרזו מספר שמורות בשטחים בהם הוא גדל, אוכלוסיות אחרות שגדלו בשטחים שנבנו הועתקו לשמורות נוספות. כיום מוכרים כ 50 אוכלוסיות של מין זה, בחלקם יש פרטים בודדים ובחלקם מאות ואף אלפי פרטים. מדרום לאשדוד לא מוכרות אוכלוסיות של **איריס הארגמן** ורק כ 30 ק"מ דרומה משם, מתחיל להופיע מין אחר מקבוצת איריסי ההיכל – **איריס הנגב**, והוא נבדל מ**איריס הארגמן** ויתר איריסי ההיכל הכהים הגדלים בארץ בהעדר הכתם הצהוב במרכז השפית.

איריס הארגמן הוא צמח אדום בסכנת הכחדה, אנדמי למישור החוף בישראל וכמו יתר מיני האיריס הוא צמח מוגן.

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: ורד ש 2017 איריס הארגמן Iris atropurpurea – צמח חודש שבט תשע"ז, צמח החודש העברי, כתב-עת "כלנית" מספר 4.

איריס הארגמן Iris atropurpurea – צמח חודש שבט תשע"ז